

Мерима Кријеџи*

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

<https://orcid.org/0000-0002-2230-5329>

Предраг Мутавџић**

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

<https://orcid.org/0000-0001-7195-4053>

Α ΔΑ (CUIVA) ΡΑΡΥΣΗ / ΔΙΝΩ ΣΕ (ΚΑΠΟΙΟΝ) ΤΑ ΠΑΠΟΥΣΙΑ ΣΤΟ ΧΕΡΙ / ΙΑ ДНА КЃРУСЃТ НЕ ДОРЃ... О ФРАЗЕОЛОГИЗМИМА ФОРМИРАНИМ У САВРЕМЕНОМ РУМУНСКОМ, АЛБАНСКОМ И ГРЧКОМ ЈЕЗИКУ ПУТЕМ ЛЕКСЕМЕ ЦИПЕЛА И ЊЕНИМ СИНОНИМНИМ ОБЛИЦИМА

Рад се бави анализом фразеологизама и паремија које садрже кључну лексему *ципела* (*παπούτσι*, *rarisi*, *kërisë*), у савременом румунском, албанском и грчком језику, при чему су додатно узете у обзир како све њене лексемске (синонимне) варијанте, тако и фразеологизми образовани путем њих. Циљ рада оличен је у контрастивно-компаративној анализи свих забележених фразеологизама с указаном лексемом, како би се установило да ли је и у ком обиму је могуће пронаћи сличности и разлике између три фразеолошке слике, односно колико су оне међусобно конвергентне и дивергентне. Даљом анализом утврдили смо којем семантичком пољу сваки од разматраних фразеологизама припада, како бисмо имали један релативно шири и прецизнији увид у то како се путем лексеме *ципела* доживљава и приказује језичка слика света код Румуна, Грка и Албанаца. С обзиром на одабрану методу рада, сваки од наведених језика је сагледан и као полазни и као циљни, док српски језик фигурира као језик *tertium comparationis*. Грађа је ексцерпирана из релевантних једнојезичних и двојезичних речника доступних како у штампаној, тако и у електронској варијанти, као и из збирки пословица.

Кључне речи: фразеологија, лексема *ципела*, контрастивно-компаративни приступ, језичка слика, културолошко-психолошки аспект, румунски, грчки, албански.

* merima.krijezi@fil.bg.ac.rs

** predrag.mutavdzic@fil.bg.ac.rs

1. ЦИЉ И МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

Како су ципеле један од кључних одевних предмета, одлучили смо се да истражимо колико је лексема *ципела/ципеле* ушла у фразеолошки корпус трију савремених балканских језика, грчком, албанском и румунском. Додатно смо узели у обзир све њене лексемске (синонимне) варијанте као и фразеологизме образоване путем њих. Грађа је ексцерпирана из релевантних једнојезичних и двојезичних општих и фразеолошких речника (доступних како у штампаној, тако и у онлајн варијанти), као и из збирки пословица.

Наш основни циљ оличен је у контрастивном и компаративном покушају анализе свих забележених фразеологизама с лексемом ципела како бисмо установили да ли је и у ком обиму је могуће пронаћи сличности и разлике између три фразеолошке слике, односно колико су оне међусобно конвергентне и/или дивергентне. Истовремено смо утврдили којим семантичким пољима сваки од разматраних фразеологизама припада чиме настојимо да проникнемо, барем у најширим основама, у то како је лексема *ципела* употребљена у приказивању и доживљавању непосредне језичке слике света код Румуна, Грка и Албанаца а која се тиче културолошке, менталне и психолошке стране. Овде, пре свега, имамо на уму то да ципеле, у својству посебног облика невербалне комуникације, преносе одређену поруку и садржај који се тумаче у складу са утврђеним друштвеним нормама, правилима, обичајима. Сама језичка слика света је, према Бартмињском (2011: 46), „интерпретација стварности садржана у језику која се може представити као комплекс судова о свету, људима, стварима, догађајима. Она је интерпретација а не одраз, субјективни портрет а не фотографија реалних предмета. Ова интерпретација је резултат субјективне перцепције и концептуализације стварности од стране говорника датог језика“.

Ради постизања опште слике, сваки фразеологизам дат је у заградама као глоса, односно пружен је његов буквални превод. С обзиром на то да смо се ослањали на компаративну анализу, сваки од наведених језика може бити сагледан и као полазни и као циљни, утолико пре што се у сваком језику фразеолошке јединице формирају на посебне, неретко и идиотипичне начине. У исти мах смо сваком од фразеологизама придружили и најбољи одговарајући преводни еквивалент на српском, односно његов најприближнији семантички парњак. У свим случајевима где је било могуће, српски ће у нашем раду фигурирати као језик *tertium comparationis* како би се пружена слика у што већем обиму заокружила и употпунила.

2. УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

До данас није тачно утврђено од када људи носе обућу баш као што није познато ни од када људи носе одећу. Највероватније је да су се и обућа и одећа

појавили у истом тренутку, као посебна врста заштите изложеног (незаштићеног) човековог тела. Још има племена, попут оних у сливу Амазона или на Папуи Новој Гвинеји, чији припадници немају никакву заштиту на ногама, док на себи носе врло оскудне „одевне“ предмете израђене од најједноставнијих природних материјала, као што су упредене влати траве, сасушено или пресовано лишће, парче најпримитивније прерађене коже, крзна животиња и слично. Виђења појединих етнографа (Mützel 1925; Quincke 1908; Racinet 1888) крећу се у правцу да су се први облици обуће највероватније појавили као најједноставнија заштита за табане и ножне прсте. Временом, а свакако у зависности од географског терена, климатског поднебља, практичних потреба као и намена, ова почетна форма обуће се нужно мењала, прилагођавала и даље усавршавала. Тако су се у умереним и топлим пределима усталиле сандале као отворени и лаки тип обуће, а у хладнијим и влажнијим, затворени и тежи тип, попут чизама и дубоких ципела¹. Уколико пођемо од научне претпоставке да се прапостојбина Словена налазила на подручју између река Одре и Дњепра (Пипер 1998: 81), при чему је неминовно захватала и велике делове јужних руских степа (у правцу Кавказа), онда можемо рећи да је чешки антрополог и историчар Лубор Нидерле, после опсежних истраживања и упоредних проучавања, сасвим исправно назначио како је обућа старих Словена припадала такозваном „лакшем типу“ те да је умногоме наликовала на обућу Јужних Словена (Ердељановић 1922: 234) која се у облику опанка (и то не само као део фолклора, него и као саставни део националне традиције) сачувала углавном код Срба (додајмо овде, и код Румуна и Албанаца услед мешања и прихватања културолошких утицаја) до наших дана².

На бројним уметничким сликама, графикама и цртежима, од антике, преко средњег века па надаље запажају се различити облици обуће, следствено ципела,

¹ Стари Грци су се први пут сусрели с чизама и крзним ципелама током Александровог похода према истоку, на снежним завејаним путевима на Кавказу. О овом податку сведочи *Анабаса* Проксенија Ксенофонта – како је навео Милош Ђурић (1996: 443), ово дело је значајно и данас, будући да пружа низ етнографских и географских података о Малој Азији као и о самој вештини ратовања у ономе добу.

² Међутим, како је својевремено указао Зеленин (Zelenin 1927: 241–242), код Украјинаца и Белоруса су такође дуго задржани опанци сличне израде као у Срба, с тиме што су се на њих стављали (везивали) посебни дрвени додаци, звани „колачки“, чији је задатак био да уздигну опанак од блата и воде. Слично је било и код Пољака који су од коре лике и штављене коже израђивали своју обућу звану *dsherej/zrew* (Weiss 1883: 204). Назначимо још и то да се чак и данас на Кавказу носи обућа израђена од штављене свињске коже која по свом изгледу веома подсећа на српски опанак, само без украсног „кљуна“ (односно, повијеног врха; Buschan 1926: 544). И поједини стари народи Азије, попут Персијанаца, носили су лаку обућу од коже која се на врховима прстију завршавала блажим или оштрим шпицем а који је, као код српског опанка, могао бити и благо повијен навише. Угледни немачки историчар народних ношњи Херман Вајс у свом опсежном истраживачком делу посвећеном историји народних ношњи и обуће изнео је мишљење да је израда ове персијске обуће веома наликовала изради српског врнчаног опанка (Weiss 1872: 121).

што значи да је ципела била важан одевни предмет који је углавном био уско везан за градско становништво и аристократију. Према наводима Муцарелијеве (Muzzarelli 2011: 54), у Европи, а посебно у средњовековној Италији, „some of the laws forbade the use of certain footwear, although they more frequently limited the height of shoes or the materials used in their production according to precise social criteria“. Управо због тога је цилепама придавана посебна важност која и данас није занемарљива, будући да на свој начин указују на друштвени статус особе која их носи, на њен положај и значај – примера ради, док римске папе одувек носе црвене ципеле као важан симбол Христове проливане крви на крсту, византијски цареви носили су *κόκκινα τσαγιά*, црвене ципеле (које више одговарају појму „високе“, дубоке чизме), које су, заједно са *κόκκινη χλαμίδα*, односно црвеним огртачем (плаштом), израђеним од свиле, симболично оличавале владарску моћ. О царској обући на византијском двору старао се искусан обућар, пангар (*τσαγκάρης*). Истакнимо да је ово именовање занимања и данас релевантно, мада је могуће да се на рекламама обућарских радњи широм Грчке прочитају и следећи називи као њему синонимни, *παπουτσής* те учени *υποδηματοποιός*.

Све изнето указује на то да су ципеле више него обичан комад одевног предмета, будући да јасно истичу и саму личност и њен укус, њен род, затим етнички, религијски, социјални и културни идентитет (тако се у поп култури патике везују за масе на општем нивоу) као и њену карактерно-психолошку страну. Такође, обућа је додатно правила разлику између урбаног и руралног становништа, мада су и начин живота, стил, временске (климатске) и друштвене прилике као и саме потребе условљавале да се израђује различита обућа. Шустер је било занимање без кога се није могло замислити ниједно веће или мање насеље, како у Европи, тако и шире. Из дубровачког архива може се прочитати да су на посебном гласу били средином 14. века обућари Обрата из Бара (*Obrat caligarius de Antibaro*) те Ђуко Кравида (*Giucho Carauida caligarius*), иначе обојица Албанци (cf. Malaj, 2020). На Балканском полуострву, посебно од друге половине 19. века, како наводи Онузи (Onuzi, 2024: 94), уз остваривање јачих контаката са Западном Европом, чији је културни утицај постајао интензивнији, у већим и значајнијим албанским градовима све више се носила одећа западне моде, а посебно место су имале ципеле, нарочито полудубоке, чији је горњи део био прављен од коже украшене разнобојним свиленим концем.

У усменој и писаној књижевности многих народа света ципеле су представљене као ентитет магијске функције. Тако, у бајци о Пепељуги браће Грим, њене распаднуте ципеле претварају се у специјалне, стаклене, што, као облик чаробног даривања, омогућава да се пређе у један сасвим други (оностран) свет. У албанској верзији ове бајке *Maro Përhitura* (= „Пепељава Мара“) принцу се у сну приказује Мара и он њој узима меру за одећу као и отисак стопала за ципеле које ће му слуге направити како би је пронашао и њоме се оженио (*Pralla*

popullore shqiptare, 1954). И у српској варијанти коју је забележио и објавио Вук Караџић 1821. г. у збирци *Народних српских ђиријовједака*, Пепељуга се зове Мара и њој с десне ноге спада папуча при бекству из цркве након литургије, када за њом трчи царевих.³

У забележеним веровањима народа са Балкана (а и шире) ципеле носе посебну симболику. Тако, на пример, како наводи Душанка Марковић (2017: 32), једна од разлика између девојака и удатих жена у Војводини била је у томе што је свака млада обавезно добијала на поклон пар ципела што је ципеле уздигло на ниво ритуалног артефакта. У Библији (Псалми 41.10, 60.10, 108.10; Јеванђеље по Јовану 13:18) наводи се да је највећи чин увреде ако неко баца ципелу на другога – ципелом се гази тле, прашњава је, прљава, у њој се задржава непријатан мирис. Отуда, када се неко гађа ципелом, доживљава се психолошки и емотивно као неко недостојан угледа, поштовања. У Истри је постојало веровање да ће се човек заштитити од Орка (демона), ако десну ципелу обује на леву ногу, а леву ципелу на десну (СМ, 2001: 411). Маријан Стојковић (1936: 19) је својевремено указао да обичај изувања ципела, иначе и данас веома чест и на Балкану и шире, недвосмислено шаље одговарајућу поруку: ако је у питању и особа која није део домаћинства (породице), и њена обућа, онда су „po starinskoj vjerskoj predodžbi profani, tudi, „nečisti”, tabu, perhorescirani, jer su bili u dodiru s prahom tuđe i zato drugima hude zemlje; osobito im je naprašena obuća „nečista”, tuđa, obredno nedopuštena te je treba izuti, a tuđom prašinom naprašene noge umiti, jer i inače vrijedilo je obredno načelo: ili bosonog ili obredno obuven, u hramovskim postolima – to je stari kulitički zahtjev”. Обичај окретања ципела од улаза у кућу означава или да је особа напустила дом, или да је умрла, док ако су ципеле на самом отирачу или испред прага, усмерене према улазу у кућу, тада указују да је особа жива и да обитава у кући. По правилу, покојник се сахрањује са најбољим ципелама које је имао, заједно са најбољом одећом, због дубоког веровања да ће се у истој тој одећи пробудити на „ономе свету” те да ће наставити да хода.

У својим мемоарима пољски математичар Хуго Штајнхаус (Steinhaus, 2015: 215) изнео је запажање француског колеге Анрија Лебеска како је извесни математичар с Универзитета Сорбона у 13. веку приметио да људска стопала нису иста у погледу Еуклидовога виђења трансформације која чува оријентацију те да су тек тада обућари кренули да праве две одвојене ципеле. Међутим, занимљива је следећа опаска Марге Демело – велики број Европљана „were accustomed to wearing shoes that did not really fit their feet“ (Demello, 2007: 283) што, према записима Свонове (Swann, 1986: 7), значи да су у Европи, почев од 15–16. века па надаље, ципеле опет израђиване без разликовања десне ципеле од леве и то

³ У најранијој забележеној верзији ове бајке наводи се да су маћехине кћерке, да би успеле да обују Пепељугину ципелицу, одсекле себи ножне прсте, али су ухваћене у превари на основу крвавих трагова (уп. Aarne-Thompson 1961: 177, бајка под ознаком K1911.3.3.1.).

понајпре из техничког (производног) разлога, будући да није постојала могућност да се направи обратни калуп (због високе пете која је у то време уведена као модни детаљ). Тек с изумом пантографа од 19. века поново почиње масовнија израда ципела за сваку ногу,⁴ мада, сходно мишљењу МекКормака, без обзира на то што се ципеле већ од 1790. године израђују за сваку ногу посебно, „this did not necessarily mean that they fitted better“ (McCormack, 2024: 95). Једно време су у Западној Европи биле веома омиљене ципеле с повијеним кљуном, какав имају и опанци, код мушке обуће посебно током 14. и 15. века што се директно везивало за друштвени статус и престиж особе која их је носила. Колико су ципеле биле важан културолошки, модни и социјални феномен сведочи и прва књига посвећена њима под називом *De Calceo Antiquo* аутора Беноа Бодуена и Ђулија Негронеа, штампана на латинском 1667. године у Паризу.⁵ У њој се пружа, с једне стране, ретроспектива обуће од времена Адама па до њиховог доба, а с друге се указује на све познате специфичности у изради обуће и на њене намене. Већ је ова књига показала оно што се данас добро зна: као што нема јединствене људске културе, тако нема ни јединствене људске обуће.

3. О ЛЕКСЕМИ ЦИПЕЛА У ГРЧКОМ, АЛБАНСКОМ И РУМУНСКОМ ЈЕЗИКУ

Према устаљеној дефиницији, под ципелом се подразумева посебан вид затворене обуће најчешће израђене од коже (или од каквог другог материјала), а која је или плитка, или покрива стопало до глежњева, или је полудубока или дубока те тада обавезно прекрива глежњеве.

Најопштија реч за ознаку појма 'ципела' у савременом грчком јесте лексема оријенталног порекла *παπούτσι* (< турски *paşı*)⁶ која се у српском, румунском и албанском препознаје у речи промењеног значења *папуча*, *парис*⁷, *парисџ* те у том погледу сасвим семантички одговарају мађарској лексеми *parics*⁸ која се односи само на кућну обућу. Додатно, у румунском, обично

⁴ У САД израда обуће за леву и десну ногу започела је масовније од 1850-их година. (<https://www.infokg.rs/skver/da-li-ste-znali-leva-i-desna-cipela-postoje-tek-od-1850-ih.html>; <https://www.satra.com/bulletin/article.php?id=3392>).

⁵ https://books.google.rs/books?id=xFvXd6coZ2IC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

⁶ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFZjXRU%3D

⁷ Према наводима Антонескуа (Antonescu, 2016: 496), постоји неколико румунских веровања у вези с папучом. Тако, на пример, веровало се да није добро децу тући папучом, јер ће после имати главобоље. Ако девојка за удају пребаци папучу преко куће, њен врх, у зависности од правца у ком се окрене, показује јој одакле ће јој бити будући муж. У Мунтенији се веровало да ће супруг бити добар и нежан према жени уколико му она на дан венчања подари да једе суво грожђе из папуче. Исто тако, ако спадне папуча при пењању на кревет ђоном навише, то је знак да ће у кућу доћи неки блиски рођак. У Сучави се веровало да ће пас престати да завија у дворишту само ако жена окрене папучу ђоном навише.

⁸ Удобна, широка, равна или обућа с ниском потпетицом која се носи углавном код куће; особито

употребљена у множини, лексема *papuci* односи се на обућу која покрива стопало до скочног зглоба, што одговара српском појму „плитке ципеле“, односно обућа која покрива стопало. Наведене лексеме недвосмислено указују на међусобне алоглотске утицаје из једног језика на други и, следствено, на преношење једног културолошког феномена који је код различитих народа примио различите семантичке реализације. С друге стране, у савременом грчком се врло често употребљава учена лексема *υπόδημα* за означавање појма „ципела“, мада је њено друго значење много шире и указује на било шта што служи за заштиту стопала и табана; другим речима, „обућа“.

У албанском, како сматрају етимолози, лексема за ципелу *këpusë* јесте варијанта речи *këputë/krpus* (= „ћон“, „табан“/„стопало“), мада има и појединих лингвиста који сматрају да такође потиче од указаног оријентализма (cf. Meyer 1891 [2007]: 239). У једном ширем погледу, указана лексема употребљава се и за ознаку обуће у најширем погледу, па је отуда синонимна с лексемом *mbathje* која семантички подразумева све оно што може да се обује на ногу, дакле, и ципеле, и чарапе, и назувке и слично. (FGJSSH, 2006: 602).

На српско-хрватском говорном подручју лексема *ципела* је позајмљеница из мађарског, *cipellő*⁹ чија краћа и далеко шире заступљена варијанта гласи *cipő*.

У стандардном румунском друга лексема за означавање појма „ципела“ јесте германизам *pantof* (< Pantoffel). У албанском и у српском овај германизам се препознаје у лексемским облицима *pantofël/їаниїофле* (мн.) који се употребљавају за означавање врсте лагане обуће која се носи по кући, „папучу“, што одговара румунској лексеми *papuc*. Постоји још једна лексема у румунском која се данас сматра већ застарелом – то је *jumătate* (буквално „половина“) у ознаци „ципела“, а данас се једино сусреће у оквиру петрифицираног номиналног израза *jumătăți de ghetë*, „получизме“.

Из изнетог може се видети да у румунском и српском речи за лексему *ципела* јесу позајмљеница (за разлику од бугарског, на пример, где се употребљава славизам *обувки*), док грчки и албански имају мешовиту ситуацију, и домаћу и страну реч, при чему је могућа њихова активна комутативна употреба у језику, без обзира на семантичка нијансирања.

Уједно, напоменимо да се у једном броју албанских и румунских фразеологизама лексема *ципела* налази у комутативном и парасинонимском односу с другим лексемама из истог домена, а најчешће је то лексема опанак (*opingë/opincă*) те потковица – у албанском је искључиво употребљена у множини *potkonjtë*. Присуство указаних лексема унутар одређених фразеолошких

од коже, тканине (főként otthon viselt kényelmes, bő, sarkatlan v. alacsony sarkú lábbeli; rendsz. bőrből, posztóból készül; < <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/p-44572/papucs-44B90/>).

⁹ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f1xiWhg%3D

склоповима у оба језика недвосмислено говори у прилог прихватању појединих утицаја јужнословенске материјалне културе на Албанце и Румуне.

4. ЛЕКСЕМА *ЦИПЕЛА* У ФРАЗЕОЛОШКИМ КОНСТРУКЦИЈАМА – СЕМАНТИЧКА ПОЉА

На основу прикупљене и анализиране грађе, уочили смо да фразеологизми и паремије с лексемом *ципела* у савременом грчком, албанском и румунском језику припадају разноликим семантичким пољима која, по свом карактеру, носе, у највећем броју анализираних случајева, негативна значења, што нас је донекле изненадило, будући да нам је полазно становиште било да би конструкција које припадају позитивним пољима по свом семантичком значењу требало да буде више и да би могле бити заступљеније.

Када је реч о самим фразеолошко-паремијским конструкцијама, све припадају глаголским, веома су развијене због одговарајућих допуна и већина њих је идиотипична, што значи да смо пронашли само мали број хомотипичних, односно подударних или сличних. Ово, са своје стране, неминовно указује на то да је у сваком од ових језика указана лексема искоришћена да означи посебан културолошки феномен, описан језички на јединствен и непоновљив начин.

Највећи број забележених фразеологизама припада албанском језику (18), потом следи румунски (14) и на крају грчки (10), што укупно даје 42 фразеолошке јединице.

4.1. Негативна семантичка поља

Највише фразеологизама који припадају неком негативном семантичком пољу забележено је у албанском фразеолошком корпусу, а потом следе румунски и грчки. Из примера који следе, увиђа се да наведени фразеологизми припадају семантичким пољима која указују на:

а) СИРОМАШТВО

nuk ka këpusë në këmbë (= „нема *ципеле* на ногама“)

*нема за шта пас да га уједе *a lăsa pe (cui)va la rapaci* (= „остати код / кога/ у *ципелама*“)

*довести (кога) до просјачког штапа *a fi cu rapaci* (= „бити са *ципелама*“)

*бити убог/бедан *μὲνω με μισό παπούτσι* (= „живети с пола *ципеле*“)

*бити сиромашан као црквени миш

У наведеним примерима полазна позадинска слика је у виду циљног усмерења жиже посматрања на то да ли особа носи, односно поседује *ципеле*, или је боса. У зависности од самог описа, дочарава се нијансирани степен сиромаштва: тако се особа или без *ципела* или „с пола *ципеле*“ сврстава у

категорију апсолутне немаштине, што није сасвим случај с особом која је и даље „у ципелама“. Позадинска слика румунског фразеологизма указује на то да особа још једино што поседује своје јесу ципеле, што такође назначава да живи у веома тешким економским и материјалим условима.

б) РАСИПНИШТВО

a bate/toca la papuc (= „ударати/сећи по ципели“)

*арчити паре/*трошити и шаком и капом

Семантички смисао „ударања ципелом“ подразумева метафоричку слику човека који се непримерено размеће тиме што претерано троши огромне новчане своте, обично на коцку. Како показује историја моде, добростојећи друштвени кругови су на посебну израду ципела и на њихово украшавање некада давали читаво богатство, што се сачувало као атавизам у овом идиотичном румунском фразеологизму.

в) ПРИСИЛА, ПРИНУДА

ia mbathi këpucët/flanit (dikujt) (= „обуо је /коме/ ципеле“)

*заврнути (коме) руку

У основи указаног фразеологизма налази се слика особе којој се ципеле обувају, док му је метафорички смисао потпуно друкчији, управо како показују преводни еквиваленти на српском. У суштини, и поред тога што обување ципела није насилна радња сама по себи нити може бити схваћена као физичка претња, ипак може садржавати негативну конотацију и бити прилично насилан чин, што се види у свим оним ситуацијама када, на пример, дете плаче, негодује и одбија да му се назују ципеле. Сагледно из овог угла, нема сумње да је „обување ципела“ изазивало гласну нелагоду и отпор појединаца, што се највероватније по интензитету непосредно изједначаваало са чином физичког кажњавања.

г) ЛИЧНА ПАТЊА

doli me këpucë të kuqe (dikush) (= „неко/ је изашао с црвеним ципелама“)

*(некоме је била) скупља дара него мера

Овај идиотични албански фразеологизам односи се на то да је појединац уложио много више властитог труда и напора него што је било потребно да би се обавио, на пример, неки посао. Колико смо обавештени, једино у албанском језику од свих других европских фигурира синтагма „црвене ципеле“ – оне метафорички оличавају својеврсни симбол патње, посебно оне емотивне. Црвена боја се, по правилу, не везује само за снажна осећања и за унутрашње психолошко

стање особе, већ је и ознака опасности, разарања и уништења. По свему судећи, мишљења смо да је ова синтагма у албански језик ушла преко хришћанства, посебно уколико имамо на уму да су, поред римских папа, и византијски цареви носили црвене ципеле из поштовања према Христовој проливној крви из стопала док је висио на крсту. И поред тога што Мишел Пастуро потврђује да „papska, carska, kraljevska, državna ili sudska, crvena je takođe potpuno aristokratska“ (Pasturo, 2017: 74) – добро је познат податак да су и римске патриције као и сви високи дужносници у Римском царству носили црвене ципеле чиме су јасно истицали свој друштвени положај и значај (Mileusić, 2006: 17) – Бидерман (Biderman 2004: 53) је указао и на то да се црвена боја у бројним културама, попут кинеске, везује и за ознаку богатства, среће и моћи. Сагледано у овом контексту, и овакво могуће тумачење би се могло узети за тачно.¹⁰

д) СЕРВИЛНОСТ, ПОНИЗНОСТ:

У оквиру овог семантичког поља запажамо две врсте фразеологизама – једну врсту представљају следећи апсолутно подударни у румунском и српском:

a sta/fi sub pantoful/ papucul (cuiva) (= „ставити / бити под /чијом/ пантофлом / ципелом“)

a ține/pune sub papuc/picior/călcâi pe (cineva) (= „држати / ставити /кога/ под ципелом/нојом / пешом“)

бити/држати (кога) под (чијом) папучом

односно делимично подударан (у структурном погледу) у албанском и српском:

iu bë këpusë (= „постао је /некоме/ ципела“)

бити (чија) папуча/папучић

у којима се ципела, односно нога (стопало) сагледава као средство личног приморавања, силе и отвореног притиска. У бити, реч је о постигнутом стању (результату), а очувана је позадинска слика ципеле/ноге која је згазила, пригњечила. Настанак ових фразеологизама везује се за једну ритуалну радњу која се и данас практикује на венчањима, када младожења или млада (з)гази ногу своме партнеру. Овај обичај подразумева смисао исказивања покорности, односно послушности – по веровању, ако прво мушкарац згази жену, онда ће он бити глава у кући, а ако жена згази мушкарца, онда ће она бити доминантна. На тај начин ципела као да постаје својеврсна ознака „власничког права“ над неким.

С друге стране, наредни албански идиотипични фразеологизам указује на сасвим супротно психолошко понашање од претходно указаног:

¹⁰ Чињеница је да је из данашње перспективе веома тешко докучити како је формиран наведени фразеологизам, односно који је био непосредан мотив за његов настанак.

nuk bëhemî këpusë para tyre (= „не постајемо ципеле пред њима“)
*не бити (чији) отирач

Овде се у позадинској слици читава особа која управо тиме што пружа отпор и што не дозвољава да буде чија ципела, односно да се гази, јасно ставља до знања да држи до себе и својих принципа.

Друга група оличена је у потпуно подударном албанском и грчком фразеологизму:

ia vuri (futi/shtiu) të dyja këmbët në një këpusë/opingë (dikujt) = βάζω σε (κπ) τα δύο πόδια σ'ένα παπούτσι (= „ставити /коме/ обе ноге у једну ципелу“)
*као бела лала има да ...; *приморати (кога) на (нешто); *довести (кога) у тежак положај

који носи мотивисани смисао активне присиле и беспоговорног извршавања. Оба изразито експресивна фразеологизма почивају на парадоксу и апсудру, будући да је у питању објективна, а искуствено потврђена, немогућност извршења изнете глаголске радње. Управо због одсуства сваке логике и здраворазумског размишљања, смисао приморавања добија на свом значењу и на тежини.

ђ) ПОНИЗНО МОЉЕЊЕ

na u bë këpusë (= „постао нам је ципела“)
*кумити/преклињати (кога)

Тиме што неко „постаје ципела“, албански фразеологизам указује на важну промену како у психологији личности, тако и у њеном устаљеном понашању, при чему долази до испољавања снажних емоција. Чињеница је да се према ципелама људи углавном немарно односе, будући да фигурирају као одевни предмет с којим се може поступати како нам је воља. У указаном фразеологизму метонимијским поступком човек је сведен на ципелу чиме је особа, услед (објективних и/или субјективних) околности, преке потребе и евентуално немања другог избора, принуђена да се апсолутно препусти другоме на његову милост и немилост. Крајњи резултат оваквог поступка јесте изазивање емпатије, апеловање на хуману страну и на самислост.

е) СУМЊА

i hodhi/futi një gur në këpusë (shollë/opingë) (dikujt) (= „ставио је /некоме/ камен у ципелу /ђон, опанак/“)
*унети немир/раздор/сумњу/црв сумње

Смисао неспокојства лежи у непосредно доживљеној искуственој слици: врло често у ципелу уме да упадне обично мали камен (или каква трун од траве, дрвета и слично), што ходање (корачање) чини отежаним, а што врло брзо изазива осећај и физичке нелагоде и унутрашње (психолошке) напетости и непријатности. У том погледу, камен у ципели се метафорички може сагледати као било шта што уноси несигурност, опречност али и немир, раздор, било да је реч о личном плану, било да је у питању интерперсонални однос.

ж) СМРТИ

i ktheu këpucët (këmbët/potkonjtë/thundrat) nga dielli (= „окренуо је ципеле /ноге, потковице/ ка сунцу“)

*црћи/*отићи Богу на истину/*склопити очи

ia tregoi këpucët/potkonjtë diellit (qieilit) (= „показао је ципеле/потковице сунцу/небу“)

*одапети папке/*отегнути се

vdiq me këpucë në këmbë (= „умро је с ципелама на ногама“)

*умрети изненада; *убити (кога) као зеца / на лицу места

a-și pierde papuci

изути опанке

У наведеним фразеологизмима приказана је слика смрти – било оне антиципиране, очекиване, било оне изненадне, па чак и насилне – а која је затекла особу са ципелама на ногама. Покојник се, по правилу, сахрањује с ципелама што има симболику напуштања (одласка) с овоземаљског пута и наставак пута на другом свету. Посебну фразеолошку занимљивост проналазимо у прва два наведена албанска фразеологизма: осим што уз лексему *ципеле* фигурира у парасинонимском односу и лексема *попковице*, у њима је уведен и посебан спој са сунцем. Оваква прилично необична конструкција утемељена је на приказу „окретања од сунца – у питању је искуствена слика: када животиња угине, она као да `окреће` (изврће) ноге, што је потом пренесено и на свет човека – чиме се експресивно тумачи прелазак на ону другу страну, страну таме“ (Мутавџић, 2022: 116–117).

Румунски фразеологизам је структурно веома близак српском *изући* (*некој*) *из ципела/ојанака* (варијанта: *изући ојанке /некоме/*) – чије значење припада семантичком пољу СМРТ – те ова паралела указује на то да је реч о лажним фразеолошким пријатељима.

з) УЗАЛУДНОСТ

a roade papucii degeaba pe drumuri (= „грести цаба ципеле по друмовима“)
цаба дерати/цепати опанке

где је асоцијативна веза с приказаном сликом врло очигледна: обућа се, по правилу, хаба, гули, дере, цепа услед ходања по (неравном) путу или терену. Фразеологизми подвлаче одсуство узрочно-последичне везе између циља, жељене реализације неке радње, и постигнутог резултата – неоствареност радње. У том погледу ходање, односно ношење обуће која се беспотребно хабала, сагледава се као потпуна узалудност, односно као јаловост посла.

и) ЛУБОПИТЉИВОСТИ

e pyes grip pēr kēpusē (= „пита каиш за ципелу“)
*пропитивати / испитивати

По свему судећи, указана слика настала је услед психолошке потребе да се дочара нечија претерана, неумесна и непримерена радозналост. Због алогичног, дакле сасвим неочекиваног споја двају оделита одевна предмета, овај фразеологизам се одликује маркираном семантиком и експресивношћу „која је делимично плод упечатљиве [додајмо овде, *и њојске*] слике, али и категоричности која не даје никакву наду да је нешто оствариво“ (Ајдацић-Непоп, Ајдацић, 2015: 203). Иако одсуствује поређење, очигледно је да у њему преовладавају парадокс и хипербола (Мршевић-Радовић, 1987: 20, 33), па се отуда може разумети и као емфаза.

ј) НЕСПРЕМНОСТ

a lua pe (cineva) cu un pantof și c-o opincă (= „ухватити /кога/ за ципелу и опанак“)
*затећи/ухватити (кога) напречац

У питању је карактеристична слика која, тиме што повезује два обувна предмета из исте категорије, дочарава моменат изненађења. Реч је о приказу особе (у обућарској радњи, на пример) која је на једној нози обула ципелу (репрезент модерног), док јој је друга и даље у опанку (репрезент старог). Управо овакав спој двају опречних елемената сугерише на недостатак психолошке одлучности, односно на одсуство равнотеже, па отуда проистиче значење изненађења или неприпремљености.

к) ИСТЕРИВАЊЕ

a da (cuiva) rapucii = δίνω σε (κπ) τα παπούτσια στο χέρι = ia dha kēpucēt/opingat
ně dorě (= „дати /некоме/ ципеле/опанке у руке“)

*показати (коме) врата/*избацили (кога) наглавачке; *отерати (кога)

По правилу, по кући и у кући се не носи обућа, па позадинска слика овог идентичног фразеологизма у анализираним језицима описује особу којој се даје (предаје у руке) њена обућа, што имплицира на њено испраћање из куће. Сагледано у ширем контексту, оваква врста испратнице је постала посебна ознака за озбиљно нарушене и/или поремећене међуљудске односе чиме смисао „давања обуће“ указује на брзо, насилно, можда и (не)планирано, избацивања из дома. У оквиру породице значење указаног фразеологизма садржи и једну дубљу конотативну црту – лишавање особе породичног наслеђа, њено искључење (одбацивање) из круга породице као и одрицање од ње.

л) НЕПРИМЕТНОГ НЕСТАЈАЊА

a o șterge/lua la rapuc/picior (= „обрисати/узети ципелом/ногом“)
mar opingat ně dorě (= „узети опанке у руку“)

*нестати/испарити/кинути/извући се као тарана из лонца

Претходно указана слика умногоме се ослања на ову где је у жижи сасвим друкчија ситуација – особа сама, својом вољом, без икакве принуде, узима своју ципелу / опанке што, у пренесеном значењу, носи конотацију вештог искрадања и/или извлачења из неке, обично непријатне, нелагодне, ситуације у којој не жели да буде затечена или укључена, или пак избегавања (последичне) одговорности.

љ) НЕЈЕСТИВОСТИ

(κάτι) εἶναι σκληρό σαν παπούτσι (= „нешто/ је тврдо као ципела“)
*(нешто) је тврдо као камен/ђон

Конотативни смисао нејестивости у грчком и у српском исказују наведени компаративни фразеологизми са различитим поредбеним елементом, при чему се лексеме *ципела/камен* узимају као еталони одмеравања и вредновања. Чињеница је да је ципела направљена тако да издржи хабање и да се лако не може поцепати, па је у том погледу сагледана као посебна јединица отпора и истрајности.

м) НЕРАЗУМЕВАЊА И/ИЛИ НЕСЛОГЕ

uně thom po mẽ dhemb kamba, ti mẽ thue mbath kēpucēn (колокви.) (= „кажем ти да ме боли нога, ти ми кажеш да обујем ципелу“)

*ја у клин, ти у плочу

*άλλα λέει η θεία μου, κι άλλα ακούν τα αυτιά μου (= «једно каже моја тетка, а друго чују моје уши»)

На повезаност ципеле и ноге управо указује ова идиотипична албанска пословица, а која на пластичан начин описује две реалне ситуације: или погрешно схватање, разумевање онога о чему је реч током комуникације, или конфликтну ситуацију када се обе стране налазе на опречним линијама. Главни мотив за настанак ове пословице крије се у позадинској слици: из искуства је познато да уколико постоји неки проблем са стопалом, ципела се или тешко обува или се никако не може обути те зато у таквим ситуацијама тражити од некога да се обује представља парадоксалну и нелогичну радњу. На ширем конотативном пољу њоме се указује на било какав неспоразум, неразумевање или потешкоћу у постизању заједничког језика.

4.1.2. Фразеологизми с лексемом *ципела* као опис човека

Посебно су занимљиве следеће албанске, грчке и румунске идиотипичне фразеолошке конструкције које се односе на описе доживљаја човековог карактера, као што је:

– опис равнодушне особе:

nuk ia vret/shtrëngon këpica këmbën (= „не убија/стеже /нечију/ ногу ципела“) *γράφω (κπ/κτ) στα παλιά μου παπούτσια* (= „писати /некога, нешто/ у старе моје ципеле“)

*не давати ни пет пара за (некога)/*болети (кога) уво за (шта); *бринути за (кога/шта) као за лањски снег (*колокви*.)

Жуљање, стезање или „ударање“, ципеле у ногу је болно и непријатно искуство које је свако од нас осетио. У психолошком погледу, међутим, људи у истим или у различитим ситуацијама реагују на сасвим друкчије начине: док ће неко исказати разумевање, емпатију, поделити емоције, биће и оних који ће се поставити равнодушно, не дозвољавајући тако да њихов свет емоција буде додирнут, побуђен или угрожен. Оваква ситуациона равнодушност није одраз правог психолошког профила неке особе, али у датој околности ипак оставља утисак њене велике неосетљивости, уздржаности, небриге. Хладан однос, можда не толико према предмету, колико према човеку, лишен присности, топлине и личне заинтересованости показује и наведени грчки фразеологизам у форми позадинске слике: старе, непотребне ципеле се одбацују, „отписују“. У емотивном погледу, чин одбацивања односи се на опис личног искључивања, на потребу заштите од негативних последица и преживљавања неког непосредног догађаја, чиме се подиже и зид око себе као и праг емоционалне осетљивости.

– опис нападне и досадне особе:

iu ngjit si bajga/balta pas këpucës (dikuji) (= „залепити се /некоме/ за ципелу као
балега / блато“)

залепио се за (која) као шаксена марка

На основу глосе, увиђа се неумитна чињеница: блато (балега) се лако лепи на ципелу и тешко се скида с ње. Ово практично сазнање је омогућило да путем искуствене слике овај фразеологизам поприми шире контекстуално значење и да прикаже друштвени однос између људи, онај где нека особа исказује претерано интересовање за другог и кога не може да остави на миру.

– опис лукаве, препредене и незајажљиве особе која не преза ни од чега:

t'i nxjerr (merr/heq) këpucët/opingat nga këmbët (= „извлачи /узима, скида/ ти
ципеле/опанке с ногу“)

*узети (некоме) и црно испод нокта

– опис веома некултурне, непристојне особе:

a merge pe lângă pantof (= „ићи близу ципеле“)

*бити прост/груб/вулгаран

– опис нечије јединствености или особености:

a fi cu rapuci galbeni (= „бити са жутиим ципелама“)

*бити ретка птица (звер/ка/) / бела врана

У овом идиотипичном румунском фразеологизму сачувана је једна од одлика жуте боје која је у средњем веку имала, између осталог, не само симболику почаста, него и посебног истицања, издвајања. По свему судећи, само одабране особе из високог друштвеног сталежа су могле носити и/или поседовати ципеле у жутој боји што је временом условило да се у румунском језику устали указана конструкција као ознака изузетне реткости, несвакидашњости или неуобичајености.¹¹

– опис дрске, неваспитане особе:

βγάζω γλώσσα παπούτσι (= „извући језик ципеле“)

* не заклапати/*не затварати уста/*блебетати

¹¹ Борхес је сматрао да, „ништа не свету није тако недокучиво, али је недокучивост очигледнија у одређеним стварима него у другима: у мору, у очима одраслих, у жутој боји и у музици“. (<https://www.goodreads.com/quotes/429185-there-is-nothing-in-the-world-that-is-not-mysterious>).

Наведени грчки фразеологизам чува јасну позадинску слику – у питању је повлачење језика (језичка) ципеле навише с циљем да се омогући стопалу да лагано уђе у ципелу. Другим речима, језик ципеле је максимално извучен и апсолутно слободан, пошто није заведен пертлама с обе стране риса стопала. И као што језик ципеле тако вири, асоцијативним путем је метонимијски извршен пренос на човека чији се језик доживљава као неспутан, „повучен“¹² и без икакве контроле.

– опис глупе, непромишљене или неуке особе:

γλώσσα παπούτσι, μυαλό κουκούτσι (= „језик ципела, мозак зрно“)

*дуга коса, кратка памет/*бити шупље главе

У грчкој и српској номиналној паремији садржан је посебан контраст према величини предмета, чиме се на експресиван и пластичан начин пружа потребна информација о непосредном доживљају неке особе, (и/или њених поступака и њене интелигенције. За разлику од српске конструкције, која се углавном односи на карактеризацију жене, грчка је полно амбивалентног карактера, те указује или на сасвим глупу, непромишљену особу, или на особу која много говори, а без пуно размишљања. На то управо указују њени саставни делови: први, „језик [као] ципела“, означава брбљивог човека, док други „мозак [као] зрно“ симболизује особу чији се мозак доживљава као „мали“, као неразвијен.

– опис особе која се наметљиво улагује:

γυαλίζω τα παπούτσια (κάποιου) (= „лаишшшшш“) = *лизати* (некоме) *ципеле* / *шабане*

a linge cizmele (cuiva) (= „чизме“)

i lëpin këmbët/ cizmet/ tabanet (dikujt)

Како показују дати фразеологизми, реч је о кинеграму у виду јасне слике завршног чишћења ципела (када им се удара гланц). У фразеологизмима се запажа исти негативни смисао, при чему је он у српском, румунском и албанском због емфазе далеко подвученији и то због употребљеног глагола „лизати“ којим се на гротескни начин истиче веома ниски степен положаја људског тела. Тако је указана (физичка) радња непосредно повезана с психолошком мотивисаношћу особе и њеном жељом да буде од користи, а што се доживљава као снисходљивост и претерана понизност.

¹² На пример, у српском се у фигуративном контексту повлачења употребљава фразеологизам *вући (некоја) за језик*.

– опис посебног физичког стања особе

έγινε η γλώσσα μου παπούτσι / τσарούχι! (= „језик ми се претворио у ципелу / царухи“)¹³

*умрех/црких од жеђи!

У основи овог екскламаторног фразеологизма налази се доживљај властитог језика као стврдлог, сувог, храпавог због жеђи. Поређење је постигнуто директним путем, чиме је логички, семантички и асоцијативно подигнут степен емфазе. У бити, језик је изједначен с материјалом од кога је израђена ципела, односно царухи, а најчешће је то кожа која има сва указана својства – опорост, крутост, тврдоћу, грубост. У српском смо пронашли три идиотипична фразеологизма који такође припадају негативним семантичким пољима, а односе се на:

- промену социјалног статуса, чиме се додатно имплицира да особа није променила свој устаљени начин понашања: *ускочиши у цицелу* – у значењу „погосподити се“, „постати грађанин“;
- довођење у стање великог изненађења, шока, изнервираности: *избацши/изуши (која) из цицела*;
- апсолутне непотребности, несувислости: *не треба ми ни у цицелу*.

5. ПОЗИТИВНА СЕМАНТИЧКА ПОЉА

Када је реч о позивитним семантичким пољима, њих је свега три из нашег фразеолошког корпуса, а то су:

– непристајање, немирење с нечим, односно задржавање моралне исправности или придржавање властитом ставу и мишљењу, а који припада семантичком пољу НЕПОКОРНОСТ/ДОСЛЕДНОСТ:

nuk bëhetë kërpusë para (dikujt) (= „нисмо ципела пред /киме/“)

*не бити (чији) отирач

– смисао повезаности с властитом околином, друштвом, средином где су углавном добро познати сви односи:

паπούτσι από τον τόπο σου κι аς είναι και παλωμένο

(= „ципела из твог краја па и да је закрпљена“)

*сличан се сличном радује

i belbëti merr vesh më mirë të belbëtit, i belbëti me të belbëtin

(= «муцавац се најбоље разуме са муцавцем»)

¹³ Царухи је врста традиционалне грчке народне обуће с великом кићанком у облику лоптице на предњем делу. Царухи као саставни део парадне униформе носе припадници председничке гарде.

У основи, ова паремија се понајпре односи на будућег младожењу и може се схватити као (добронамеран) савет да треба да потражи девојку из свога краја. У једној широј контекстуалној употреби, указује на потребу блискости и повезаности људи између себе, где се као везивни елемент сагледава заједничка култура, језик, религија, припадност нацији и слично.

- самоспознаја:

*свако зна iđe iа циџела жуља = secili e di mirë se ku e shtrëngon këpusa
fiecure singur ştie unde-l strânge opinca*

6. НЕУТРАЛНО СЕМАНТИЧКО ПОЉЕ

Из анализираног корпуса фразеологизама, само један у сва три језика се може схватити амбивалентно, било као негативан, било као позитиван, све у зависности од самог контекста, а гласи:

*κρεμάω τα παπούτσια (μου)
var këpusët e futbollit në gozdhë = обесиџи коџачке о клин*

Иако се везује, по правилу, за завршетак нечије спортске каријере, његова семантичка, а не стилска, неутралност огледа се више у томе што се домен не може тачно одредити „без познавања (реченичног и ситуационог) контекста у којем је такав фразеологизам употребљен“ (Сивачки, 2024: 37).

7. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Прикупљена и анализирана грађа указала је да фразеологизми и паремије с лексемом *циџела* у савременом грчком, албанском и румунском језику припадају разноликим семантичким пољима, али која по свом карактеру носе примарно негативна значења – укупно 18, с малим бројем примера који припадају позитивним семантичким пољима – свега три којима се условно може додати и четврти у облику неутралног а који је, по својој структури, калк. Сва три језика поседују идиотипичне фразеолошке конструкције које се односе на описе доживљаја човековог карактера, макирајући особине као што су: глупост, бахатост, некултура, неукост, дрскост, неваспитање, лукавост, претворност и сл. Највећи број од укупно 42 јединице или забележених фразеологизама припада албанском језику (18), а најмањи грчком (10). Свега два забележена примера, један албански и један румунски, садрже у себи одређену боју ципела (црвене/жуте) која се схвата као посебан облик невербалне комуникације који се у целисти уклапа у дати културно-ментални и когнитивни контекст, што значи да, ма колико тумачили одређену боју према устаљеним, опште прихваћеним

начинима, ипак „even when it is evident that the colour of something has symbolic significance, we can never be sure what it is. Each case must be investigated in its particular context“ (Leach 1976: 59). Другим речима, у фразеологизмима номиналне допунске конструкције *rapuci galbeni / kēpusē tē kuqe* припадају изворном домену „kulturno-jezički ustrojene, kondenzovane predstave o obojenoj stvarnosti“ (Krimer-Gaborović, 2019: 57) које унутар фразеолошких конструкција функционишу искључиво и као посебни сигнали, и као маркирани лингвистички кодови који самом фразеологизму пружају крајње специфично, изнијансирано значење.

У начелу треба рећи и то да, и поред уочених сличности и подударности, у сва три језика фразеолошка слика с лексемом *циџела* развијена је на посебне начине што непосредно говори у прилог томе да између њих постоји тек незнатан степен блискости, подударности као и међукултурних утицаја. Другим речима, свака слика је пре дивергентна него конвергентна у односу на друге две.

Како Драгана Мршевић-Радовић истиче, на фразеологију се одавно у науци гледа „као на један од најважнијих избора за реконструкцију језичке слике света“ (Мршевић-Радовић, 2014: V), док фразеолошке јединице као вишеслојни спојеви целовитог значења и релативно устаљеног лексичког састава, представљају експресивне јединице које се репродукују у језику и могу се перципирати као адекватна и повољна „спремишта“ за најразличитије културне садржаје (cf. Мршевић-Радовић, 2014). Лексема *циџела* у румунском, грчком и албанском употребљена је да означи посебан културолошки феномен, описан језички на јединствен и непоновљив начин, али ипак с врло сличним и универзално препознатљивим конотацијама.

Цитирана литература:

- СМ 2001: *Словенска митологија – енциклопедијски речник* (редактори Светлана М. Толстој – Љубинко Раденковић). Београд: Zepter Book World.
- Ајдачић, Дејан – Непоп Ајдачић, Лидија. (2015). *Поредбена српско-украјинска фразеологија*. Београд: Alma.
- Бартмињски, Жежи. (2011). *Језик – слика – свей*. Ајдачић, Дејан. (прир.). Београд: SlovoSlavia.
- Ђурић, Милош. (1996). *Историја хеленске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ердељановић, Јован. (1922). Нидерлево дело о старим Словенима. *Гласник Етнографској друштва* 7–8 (1922): 218–239.
- Марковић, Душанка. (2017). *Свадебни обичаји у Војводини*. Нови Сад: Музеј града Новог Сада.

- Мршевић-Радовић, Драгана. (2014). *Фразеологија и национална култура*. Друго допуњено издање. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Мутавцић, Предраг. (2022). *Из балканске фразеологије II*. Београд: Филолошки факултет (<https://www.fil.bg.ac.rs/sr/biblioteke-i-izdavastvo/izdavacka-delatnost/elektronske-monografije-i-udzbenici>).
- Пипер, Предраг. (1998). *Увод у славистику I*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Сивачки, Ана. (2024). Неутрални и контекстуално зависни фразеологизми са соматском саставницом у албанском језику и њихови преводни еквиваленти у српском. *Езиков свјет – Orbis Linguarum*, Vol. 22/2 (2024): 35–49 (https://ezikovsvyat.com/images/stories/issue%2022.2_2024/4.%20Ana%20Sivacki_35_49.pdf).
- Aarne, Antti–Thompson, Stith. (1961). *The Types of Folktale. A Classification and Bibliography*. Second Revision. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Antonescu, Romulus. (2016). *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*. Iași: Tipo Moldova.
- Biderman, Hans. (2004). *Rečnik simbola*. Beograd: Plato.
- Buschan, Georg. (1926). *Illustrierte Völkerkunde in zwei Bänden*. Stuttgart: Strecker&Schröder Verlag.
- Demello, Margo. (2009). *Feet and Footwear: A Cultural Encyclopedia*. Oxford: Greenwood.
- Krimer-Gaborović, Sanja. (2019). *Prepoznavanje i imenovanje boja u engleskom i srpskom jeziku*. E-disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet. (https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/edis20_Krimer_Gaborovic.pdf).
- Leach, Edmund. (1976). *Culture and Communication: The logic by which symbols are connected*. Cambridge: CUP.
- Malaj, Edmond. (2020). Mjeshtërit dhe zejtarët shqiptarë në Raguzë gjatë mesjetës. *Studime Historike*, Nr. 1-2 (2020): 7–36.
- McCormack, Matthew. (2024). „Embodying the history of shoes: Footwear and gender in Britain, 1700–1850“, у: (Elizabeth Craig-Atkins–Karen Harvey, eds.). *The material body – Embodiment, history and archaeology in industrialising England, 1700-1850*. Manchester: Manchester University Press, 81–99.
- Mileusnić, Zlatko. (2006). „O trgovima“, у: *Koje dobre šuže – šetnja kroz povijest obuće*, 9–18. Zagreb: Etnografski muzej.
- Müntzel, Hans. (1925). *Vom Lendenschurz Zur Modetracht. Aus Der Geschichte Des Kostums*. Berlin: Widder.
- Muzzarelli, Maria Giuseppina. (2011). “Sumptuous Shoes: Making and Wearing in Medieval Italy”, у: (Giorgio Riello–Peter McNeil, eds.) *Shoes – A History From Sandals To Sneakers*. London-New York: Berg, 50–74.

- Onuzi, Afërdita. (2024). Gjurmë qytetërimesh të ndryshme në veshjet popullore shqiptare. *Univers* 10 (10): 91–95. (<https://albanica.al/univers/article/view/4578>).
- Pasturo, Mišel. (2017). *Crvena: istorija jedne boje*. Beograd: Službeni glasnik.
- Quincke, Wolfgang. (1908). *Handbuch der Kostümkunde*. Leipzig: Weber.
- Racinet, Auguste. (1888). *Le costume historique. Cinq cents planches, trois cents en couleurs, or et argent, deux cents en camaieu*. Paris: Librairie de Firmin-Didot.
- Steinhaus, Hugo. (2015). *Mathematician for All Seasons. Recollections and Notes*. Vol. 1 (1887–1945). Vita Mathematica Vol. 18. (ed. by Martin Mattmüller). Birkhäuser.
- Stojković, Marjan. (1936). Obuća. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* XXX/2 (1936): 17–26.
- Swann, June. (1987). *Shoes*. London: B. T. Batsford LTD.
- Weiss, Hermann. (1872). *Das Kostüm vom 16ten Jahrhundert bis auf die Gegenwart*. Stuttgart: Ebner&Seubert Verlag.
- Weiss, Hermann. (1883). *Kostümkunde – Geschichte der Tracht und des Geräthes im Mittelalter vom 4. bis zum 14. Jahrhundert*. Stuttgart: Ebner&Seubert Verlag
- Zelenin, Dmitrij. (1927). *Russische (Ostslawische) Volkskunde. Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte* (Hrsg. von Reinhold Trautmann und Max Vasmer). Berlin-Leipzig: Walter de Gruyter.

Онлајн извори:

- https://books.google.rs/books?id=xFvXd6coZ2IC&printsec=frontcover&source=gs_b_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (приступљено 13.04.2025)
- <https://www.satira.com/bulletin/article.php?id=3392> (приступљено 08.10.2025)
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/p-44572/papucs-44B90/> (приступљено 24.08.2025)
- https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f1xiWhg%3D (приступљено 17.5.2025)
- <https://www.infokg.rs/skver/da-li-ste-znali-leva-i-desna-cipela-postoje-tek-od-1850-ih.html> (приступљено 09.10.2025)

Извори:

- а) једнојезични речници (штампани и доступни онлајн)

Речник српскохрватској књижевној језика (1–6). (1995). Нови Сад: Матица Српска.

- Речник ср̑скохрвайској књижевној и народној језика САНУ* (том 1–19). (1959–). Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Стефановић Караџић, Вук. (1852). *Ср̑ски рјечник: исц̑умачен њемачкијем и лаёинскијем ријечима*. Беч: Штампарија Јерменског манастира (<https://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/1255>).
- Croitoru-Bobârniche, Nina. (1996). *Dicționar de argou al limbii române*. Slobozia: Editura Arnina.
- Fjalor i gjuhës së sotme letrare shqipe*. Vëllim I–II. (1981). Prishtinë: Rilindja.
- Meyer, Gustav. (1891 [2007]). *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*. Tiranë: Çabej.
- Κριαράς, Εμμανουήλ. (1995). *Νέο Ελληνικό λεξικό–Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος². (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* (σύνταξη–επιμέλεια Χριστόφορος Γ. Χαραλαμπίδης). (2014). Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών – Εθνικό Τυπογραφείο.
http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/
<http://www.dixonline.net/index.php?inputWord=gum%C3%A3r%C3%A3ts>
<https://dexonline.ro/>
<http://www.fjalori.shkenca.org/>
<https://ibl.bas.bg/rbe/>
<https://www.dictionardesinonime.ro>

б) двојезични речници на балканским језицима:

- Marku, Lavdimir. (2011). *Ελληνο-αλβανικό λεξικό*. Tiranë: Infobotues.
- Marku, Lavdimir. (2010). *Fjalor shqip-greqisht*. Tiranë: Infobotues.
- Стојановић, Миодраг–Балаћ, Александар². (2009). *Грчко-ср̑ски речник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ρουμανο-νεοελληνικό λεξικό* (coordinare finală: Lia Brad-Chisacof). (2007). București: Editura Demiurg.
- Topciu, Renata–Melonashi, Ana–Topciu, Luan. (2003). *Dicționar albanez-român*. București: Editura Polirom.
- Tuna, Enes. (2005). *Albansko-srpski/srpsko-albanski rečnik*. Beograd: IK Jasen.
- Fjalor serbokroatisht-shqip* (botimi i dytë). (1986). Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës.
- Fjalor shqip-serbokroatisht*. (1981). Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës.

в) фразеолошки речници

- Мутаџић, Предраг. (2007). *Грчко-ср̑ски речник идиома*. Београд: ИК „Јасен“.
- Оташевић, Ђорђе. (2012). *Фразеолошки речник ср̑ској језика*. Нови Сад: Прометеј.

- Croitoru-Bobârniche, Nina. (1996). *Dicționar de argou al limbii române*. Slobozia: Editura Arnina.
- Dumitru, Ștefan. (2022). *Dicționar neogrec-român de expresii idiomatice uzuale*. București: UER Press.
- Gjevori, Mehmet. (1988). *Frazeologjizma të gjuhës shqipe (me shpjegime)*. Prishtinë: Rilindja.
- Fotea, Mircea-Țăranu, Ecaterina. (2004) *Dicționar frazeologic român selectiv, cu echivalente în limbile franceză, engleză, neogreacă*. Iași: Lumen.
- Ilinca, Vasile. (2016). *Dicționar de expresii românești în contexte*. Vol. 1-4. Cluj: Presa universitară clujeană.
- Matešić, Josip. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Menac, Antica–Fink Arsovski, Željka–Venturin, Radomir. (2014). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Qerimi, Bajram. *Fjalor frazeologjik, idiomatik dhe sinonimik-antonimik i gjuhës shqipe* (<https://www.zemrashqiptare.net/news/14644/bajram-qerimi-fjalor-frazeologjik-idiomatik-dhe-sinonimik-antonimik-i-gjuhes-shqipe-i.html>)
- Thomai, Jani. (2010). *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë–Botime EDFa.
- Tomici, Mile. (2012). *Dicționar frazeologic român-sârb*. Timișoara: Uniunea Sârbilor din România.
- Βλαχόπουλος, Στέφανος. (2007). *Λεξικό των ιδιωτισμών της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος.
- Δημητρίου, Αντώνη. (1995). *Λεξικό Νεοελληνισμών*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.
- Ιορδανίδου, Άννα. (2007). *Λεξικό λόγιων εκφράσεων της σύγχρονης ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

г) збирке народних пословица

- Стефановић Караџић, Вук. (1849). *Српске народне њословице и грује различне као оне у обичај узеџе рџјечи*. Беч: Штампарија Јерменског манастира ([publications/view/1529](https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/publications/view/1529)). (<https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1529&m=2#page/2/mode/2up>)
- Botezatu, Grigore–Hîncu, Andrei. (2001). *Dicționar de proverbe și zicători românești*. București–Chișinău: Litera.
- Fjalë të urta shqipe*. (1987). Prishtinë: Rilindja.
- Pralla popullore shqiptare*. (1954). Tiranë: Instituti i Shkencave.
- Αναγνωστοπούλου, Ίνα–Μπουσούνη–Γκέσουρα, Λία. (2014). *1.864 παροιμίες και γνωμικά. Ξέρουμε τι σημαίνουν;*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Δουλαβέρας, Αριστείδης Ν. (2010). *Νεοελληνικός παροιμιακός λόγος*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης Αντ. εκδοτικός οίκος.

- Κουβελάς, Δημ. Αλέξης. (2018). *Παροιμίες και παροιμιώδεις φράσεις του Ελληνισμού*. Τόμος Α' - Β'. Θεσσαλονίκη: Κουβέλας Αλέξης.
- Μερακλής, Μιχάλη Γ. (2012). *Παροιμίες ελληνικές και των άλλων βαλκανικών λαών* (συγκριτική εξέταση). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Πολίτης, Νικόλαος Γ. (1899–1902). *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού: Παροιμίες*. Αθήνα: Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.

**Merima Krijezi
Predrag Mutavdžić**

**A DA (CUIVA) PAPUCII / ΔΙΝΩ ΣΕ (ΚΑΠΟΙΟΝ) ΤΑ ΠΑΠΟΥΣΙΑ ΣΤΟ ΧΕΡΙ / IA
DHA KËPUCËT NE DORË
ABOUT PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS FORMED IN CONTEMPORARY
ROMANIAN, ALBANIAN, AND GREEK WITH THE LEXEME SHOE AND ITS
SYNONYMOUS FORMS**

Summary

This paper examines idiomatic expressions and proverbs in contemporary Romanian, Albanian, and Greek that feature the key lexeme *shoe* (παπούτσι, papuci, këpucë), taking into account not only its full range of lexical (synonymous) variants, but also the phraseological units derived from them.

The main aim of the paper is to conduct a contrastive-comparative analysis of all recorded phraseological units containing the specified lexeme *shoe*, in order to establish whether, and to what extent, similarities and differences exist among the three phraseological conceptualizations – that is, how convergent or divergent they are in relation to each other. We also sought to identify the semantic field to which each examined phraseological unit belongs, thereby gaining a clearer and more precise understanding of how the lexeme *shoe* is perceived culturally, cognitively, and psychologically by the Romanians, Greeks, and Albanians.

Within the adopted methodological framework, each of the languages under examination is conceptualized both as a source and as a target language, with particular emphasis on the fact that phraseological units in each develop through distinctive, frequently idiosyncratic mechanisms (Serbian functioning as the *tertium comparationis*). The empirical material was systematically extracted from authoritative monolingual and bilingual dictionaries – accessible in both printed and electronic edition – as well as from curated collections of proverbs.

Keywords: phraseology, lexeme *shoe*, contrastive-comparative approach, linguistic image, cultural-psychological aspect, Romanian, Greek, Albanian.